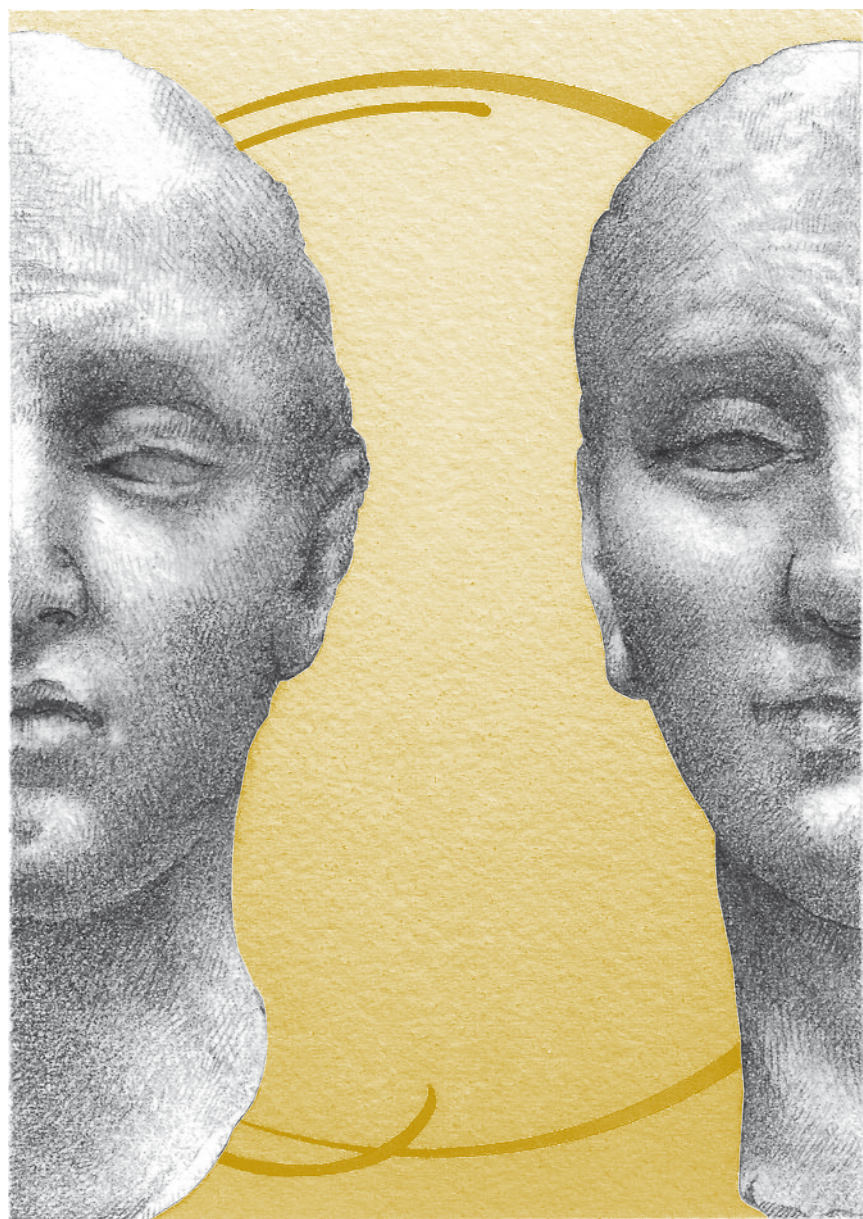

PART QUARTA.
RESSENYES

LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA AL PAÍS VALENCIÀ. RESSENYA DE BODOQUE (2009)

Vicenta Tasa
Analista política (València)

RESUM

A finals del 2009, el politòleg valencià Anselm Bodoque Arribas va publicar el llibre *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008). Un estudi de polítiques públiques* (Publicacions de la Universitat de València). L'obra fou editada pel Servei de Publicacions de la Universitat de València i com, dissortadament, acostuma a ocórrer amb les generalment interessants publicacions de la Universitat de València ha sigut molt poc divulgada i ha tingut una distribució escassa i irregular, cosa que ha reduït notablement la seua repercussió. Una llàstima perquè estem davant d'un treball de consulta i lectura imprescindible per a qualsevol persona que vulga tindre un coneixement exhaustiu del que ha sigut la política lingüística valenciana des del començament de la transició democràtica als nostres dies, si més no. Això no obstant, el llibre també és un magnífic punt de referència per a entendre un poc millor la conformació i evolució del conflicte lingüístic valencià contemporani, l'evolució de l'anticatalanisme valencià de les últimes dècades, així com algunes de les dinàmiques que expliquen el progressiu allunyament entre la realitat valenciana i la catalana des de 1975 ençà, entre d'altres qüestions.

PARAULES CLAU: política lingüística, ciència política, sociolingüística, drets lingüístics, valencianisme

ABSTRACT

By the end of 2009, the Valencian political scientist Anselm Bodoque Arribas published the study *La política lingüística dels governs valencians (1983-2008). Un estudi de polítiques públiques*. As is often the case with publications of the University of Valencia, Bodoque study was underreported and irregularly distributed, which reduced its repercussion. That is a pity, because it is an essential work to anyone

who wants to have a thorough knowledge of the Valencian linguistic policy from the beginning of the democratic transition to the present day. Bodoque's study is a great tool to gain a better grasp of the origin and the evolution of the Valencian linguistic conflict, the evolution of the anticatalanist movement of recent decades, as well as some of the dynamics that explain the progressive distance between Valencian and Catalan realities from 1975, among other issues.

KEY WORDS: linguistic policy, political science, sociolinguistics, linguistic rights, Valencianism

1. INTRODUCCIÓ

1.1. L'AUTOR

Anselm Bodoque Arribas és doctor en Ciència Política, i llicenciat en aquesta especialitat i en Història i Geografia. Nascut en un xicotet poble de Castella, el 1959, va emigrar de ben menut amb la seua família a València. És treballador públic i col·laborador docent i investigador en matèries politològiques a la Universitat de València. El 2005 es doctorà en Ciència Política amb la tesi *El valencià i la política lingüística dels governs autònoms (1983-2003). Un cas d'anàlisi de polítiques públiques*, que està en la base del llibre que ara comentem, si bé en la publicació s'ha ampliat el nombre d'anys estudiats. Ha publicat diversos treballs sobre les elits polítiques, els partits d'àmbit valencià i política lingüística circumscrits, entre els que destaquen *Partits i conformació d'elits polítiques autonòmiques. Transició política i partits polítics al País Valencià* (ICPS, Barcelona, 2000) i «Unió Valenciana (1982-2008). Una aproximació» (*Papers*, núm. 92, 2009); si bé, l'obra que comentem ara és l'estudi més global, sistemàtic i ambiciós dels que ha fet públic fins ara.

Hi han dos elements particulars de la biografia personal de l'autor que, en la nostra opinió, han influït positivament en l'orientació i redacció del treball. La primera és l'origen immigrant i el seu compromís amb la llengua del país. La segona és la seua condició laboral, tan menystinguda en aquests temps de

tòpics neoliberals, i el fet que, durant uns anys, treballà a la Direcció General de Política Lingüística de la Generalitat Valenciana i va conèixer de primera mà alguns dels processos de les polítiques que estudia al llibre.

Si ens hem referit a aquestes dues peculiaritats personals, és perquè creiem que han influït en l'obra. Començant per la història de vida del llibre, i continuant per la preocupació que manifesta davant l'absència de mecanismes públics i socials suficientment potents per a incorporar al si de la comunitat valencià parlant a la vella immigració espanyola dels anys 60 i 70 del segle passat i també a la nova immigració estrangera de les últimes dècades. Però també en la forma en què està escrit el llibre, especialment els seus capítols centrals, on l'anàlisi de les polítiques és sistemàtica, descriptiva, sense voler deixar un àmbit d'actuació per estudiar, i amb una estructura clara i directa, que evita els juís de valor. Si bé, l'ús d'un llenguatge molt poc valoratiu i fins i tot excessivament sobri obliguen a una lectura atenta i precisa.

1.2. CIÈNCIA POLÍTICA I POLÍTICA LINGÜÍSTICA

No obstant això, aquestes consideracions són anecdòtiques. La importància i singularitat de l'obra cal buscar-la en el fet que s'estudia la política lingüística des d'un camp gens habitual en el nostre domini lingüístic (la ciència política i l'anàlisi de les polítiques lingüístiques) i que l'estudi no té un caràcter sectorial o puntual, com sol ser habitual, sinó que intenta, amb èxit, ser global i abastar tots els àmbits socials que es veuen afectats per l'acció o la inacció dels poders públics o que, en matèria lingüística, tenen una dimensió pública.

Cal advertir, primer de tot, que estem davant d'un dels escassíssims treballs que des de l'òptica politològica s'analitzen les polítiques lingüístiques de les comunitats autònomes i territoris de parla catalana. De fet, l'estudi de Bodoque és el tercer estudi politològic sobre la matèria i es suma als que prèviament

havien realitzat els catalans Jordi Argelaguet sobre la política lingüística a Catalunya, un estudi de polítiques públiques especialment centrat en la política educativa de la Generalitat de Catalunya (*Partits, llengua i escola: Anàlisi de la política lingüística de la Generalitat de Catalunya (1980-1995)*, Mediterrània, Barcelona, 1999) i Albert Branchadell (*La moralitat de la política lingüística: un estudi comparat de la legitimitat liberaldemocràtica de les polítiques de Quebec i Catalunya*, Institut d'Estudis Catalans, 2005), comparant Catalunya i Quebec des de la teoria política.

Per tant i, com afirma el mateix Branchadell, aquests tres autors, sense ser els únics que s'acosten a l'anàlisi de la política lingüística des de concepcions politològiques, són els que han fet els treballs més importants de l'escassa, interessant i poc reconeguda contribució de la ciència política al coneixement de la relació entre llengua i societat. Escassa perquè, ara per ara, el volum d'estudis és evidentment limitat i en serien necessaris molts més i molt diversos. Interessant i poc reconeguda perquè signifiquen una mirada renovada, diferent i, en molts aspectes, més ambiciosa i profunda d'un marc d'estudi que ha estat dominat generalment per sociolingüistes titulats en lingüística catalana amb una aptitud generalment *patriòtica* (i militant) que han intentat *sociologitzar* els seus estudis per dotar-los de més entitat i que no han tingut en compte les aportacions i instruments de la ciència política i d'altres ciències socials.

Val a dir, així mateix, que l'anàlisi de polítiques públiques concretes des de la ciència política tampoc no ha sigut massa desenvolupat dins la ciència política del nostre àmbit lingüístic, llevat de notables excepcions, i que és pràcticament inèdit al País Valencià, on els treballs de Bodoque no tenen precedents. De fet, a terres valencianes, a les polítiques públiques concretes, i menys encara a la política lingüística, tampoc no li han dedicat massa atenció altres ciències socials, llevat, en part, l'economia. No vol dir això que no s'haja escrit sobre llengua i política, se n'ha escrit i molt; però paradoxalment les aportacions són bastant limitades pel que fa al coneixement de les polítiques públiques dels

governos autonòmics català, valencià, balear, aragonés o murcià i de l'impacte que han tingut en la vitalitat de la llengua valencianocatalana en cada territori.

1.3. HIPÒTESI CENTRAL, ENFOCAMENT I ESTRUCTURA DEL LLIBRE

Paga la pena destacar les publicacions d'autor sobre la política lingüística valenciana anteriors a l'edició del llibre: «Polítiques lingüístiques i fractures sociopolítiques al voltant de la identitat lingüística. Aproximació a la dimensió contemporània del conflicte lingüístic valencià» (*Revista de Llengua i Dret*, núm. 36, 2001) i «Els discursos sociopolítics valencians sobre la llengua i les polítiques lingüístiques des de 1977. Una aproximació» (*Actes del 2n Congrés Europeu sobre Planificació Lingüística: Andorra la Vella, 14, 15 i 16 de novembre de 2001*; Generalitat de Catalunya, 2003). Les citeu perquè són la hipòtesi de partença del que acabaria sent el llibre que comentem i perquè hi ha una divergència central entre les conclusions dels treballs publicats en 2001 i 2003 i les del llibre de 2009 i publicacions posteriors. Així, mentre que en els treballs primers s'apunta la hipòtesi de l'existència de dues polítiques lingüístiques diferents en funció del partit en el govern, al llibre s'afirma i demostra que el model de política lingüística ha sigut essencialment estable, independentment del partit que ha governat la Generalitat, tot i que hi han diferències en aspectes de les polítiques concretes en funció del partit que governa. Però les diferències puntuals i d'intensitat no alteren el manteniment del mateix model de política pública sobre el valencià.

Destaquem aquest canvi en la conclusió central entre les primeres aproximacions a l'objecte d'estudi i el treball final perquè mostren que l'objectiu de l'autor en la seua investigació ha sigut entendre la naturalesa i les característiques de la política lingüística valenciana i no reafirmar-se en una idea prèvia, sense tindre en compte el que ha après i comprés del fenomen estudiat al llarg de la seua anàlisi. Dit amb una terminologia academicista: l'autor ha sigut ca-

paç de canviar la seua hipòtesi de treball quan començà l'estudi per una tesi final diferent, argumentada i assentada en una anàlisi més sòlida i detinguda que la que havia fet prèviament. Això no sempre és habitual, ja que sovintegen els treballs que s'entesten a confirmar una idea o un prejudici previ, forçant les dades o seleccionant només una part de la informació, o simplement que es dediquen a fer un embolcall academicista a unes afirmacions ideològiques. I això, per tant, en el cas que comentem, aquest canvi de posició evidencia un rigor i una honradesa intel·lectual molt lloable per part d'Anselm Bodoque.

L'enfocament del treball és analític i descriptiu. L'autor tracta d'evitar caure en valoracions i opinions subjectives, de tal manera que hi ha una voluntat pregonada a l'obra de fer parlar sobre tot els fets, les dades i els documents; evitant, acuradament, l'abús injustificat de xifres i dades. El sentit és clar, vol aconseguir que les afirmacions que s'hi fan tinguen una base empírica i mostren suficientment l'acció del Govern valencià en matèria lingüística. És conscient que el factor ideològic sempre està present en tota anàlisi científica, especialment en els estudis de les ciències socials; però segueix la màxima científica que totes les dades siguen contrastables i que les conclusions a què arriba amb la informació utilitzada estiguen fonamentades i no siguen una successió de judicis de valor exposats de manera més o menys oportuna o brillant. L'objectiu està reeixit i això és un valor de l'obra i del treball de l'autor.

El llibre s'estructura en tretze capítols, als quals cal afegir l'apartat on es recull la bibliografia citada. El primer i el darrer dels capítols de l'obra, *Preàmbul* i *Epíleg* respectivament, són unes poques pàgines on l'autor recrea una mena d'història de vida de dues famílies (valencianoparlant, l'una; castellanoparlant, l'altra) i la seua relació amb les llengües oficials a la Comunitat Valenciana el 1977 i el 2007, cosa que ja ens dóna una aproximació de l'impacte de la política lingüística valenciana. El segon capítol, correspon amb la *Introducció* i explica per què es fa un acostament a l'anàlisi de la política lingüística des de la ciència política, així com els objectius del treball.

Després hi han els nou capítols centrals de l'obra, dividits en tres parts. Els dos capítols de la primera part (*Plurilingüisme i conflicte lingüístic*) centren l'atenció, inicialment, en el context espanyol de les polítiques lingüístiques i el tractament que reben les 10 llengües autòctones de l'estat espanyol, i, després, en les característiques i evolució del conflicte lingüístic valencià.

La segona part (*Les polítiques lingüístiques: actors, etapes i àmbits sectorials*) és la més extensa i es refereix respectivament en els sis capítols que conté als actors i les etapes de la política lingüística valenciana, a les diferents polítiques sectorials, començant per les relacionades amb la normativització, la difusió i l'ús de la llengua, i seguint amb les de garantia i divulgació dels drets lingüístics, les d'alfabetització i capacitació lingüística, les que tenen el Govern i l'administració com a objectiu i les orientades als usos socials i quotidians.

Finalment, la tercera (*El model valencià*) només té únic capítol i és el lloc on es fa una valoració global de la política analitzada. Després, al penúltim capítol del llibre, trobem les conclusions, que subratllen les característiques sectorials i reforcen el capítol anterior i els elements principals del model lingüístic valencià.

2. LES PARTS I ELS CONTINGUTS

2.1. AFIRMACIONS BÀSIQUES

Deixant a banda el *Preàmbul* i l'*Epíleg*, el llibre comença amb una *Introducció*, d'on volem destacar tres afirmacions que entenem bàsiques, ja que expressen les premisses intel·lectuals del treball, que compartiríem amb algun matís, i orienten sobre la filosofia i la teoria que la fonamenten. La primera asseveració és la consideració pluralista de la política com a àmbit de lluita pel poder i forma de materialitzar-ne l'exercici per a aconseguir uns objectius determinats. Bodoque entén l'espai polític com una realitat on hi han dinàmiques permanents de col·

laboració i conflicte entre grups socials canviants, d'empatia i combat, i on els problemes polítics que ocupen els governs i els grups no són mai fets naturals, objectius i evidents sense més, sinó que tot problema polític és una construcció social canviant, que depèn de la força, valors, idees, interessos i capacitat d'influència dels grups socials que pugnen per definir i governar el problema dins d'un marc institucional, una cultura política i una tradició determinades, la liberaldemocràtica en el nostre cas.

La segona afirmació a destacar és la negació de la idea que a l'estat espanyol la política lingüística és una política pública *nova*, incorporada després de l'aprovació de la Constitució de 1978 i exclusiva de les comunitats autònomes amb llengües pròpies diferents del castellà. Recorda que, a tots els estats-nació moderns, llengua i poder polític van units i sempre hi ha alguna mena de política lingüística, dins d'una llengua (triant i potenciant determinats models lingüístics i formes dialectals) o, en realitats purilingüístiques, volent fer predominar una llengua sobre les altres o tractant d'establir-hi una relació igualitària. Fet aquest aclariment, és evident que a Espanya hi ha hagut des de fa segles una política lingüística de caire uniformista i que s'ha basat en la negació de la pròpia pluralitat lingüística, i sovint en la persecució de les llengües diferents del castellà. I fins i tot, dins del castellà, hi ha hagut una política que ha primat unes parles dialectals (les del nord de Castella) i socials (les de les classes altes il·lustrades) sobre la resta de varietats d'aquesta llengua.

La tercera afirmació és una crítica de les posicions argumentals que per defensar sovint les llengües dominants recorren a un individualisme extrem i suposadament cosmopolita i destaquen les virtuts del poliglotisme personal, tot afirmant que l'ús de les llengües i la identificació amb les llengües és un fet individual, oblidant que els usos lingüístics són accions individuals de caràcter social, que les llengües són fets socials i col·lectius, i que una persona pot fer seua una llengua viva, morta o inventada però que mai podrà viure en la llengua personal si no és també la llengua habitual en totes les funcions socials i

públiques d'una part significativa de la població, els organismes, empreses, serveis públics i privats del territori que habita.

Finalment, cal destacar la voluntat de l'autor de deslligar política lingüística de projectes nacionals i d'afirmar que les polítiques lingüístiques favorables al valencià han de partir de la defensa dels drets dels ciutadans i de les comunitats lingüístiques a usar i viure plenament en la llengua pròpia. Idea que compartim, però que entenem molt difícil de fer avançar en la realitat espanyola, on com al llarg del llibre fa veure el mateix autor, les polítiques lingüístiques no depenen del reconeixement de drets lingüístics de manera general i independentment del nombre de parlants i la força social que tinga cada llengua; sinó que els drets lingüístics reconeguts i realment respectats, així com les polítiques lingüístiques, estan en funció de la força dels grups socials mobilitzats a favor de les llengües minoritzades, quasi sempre amb un fort component identitari i nacionalitari. I és aquesta força, i la resistència a aquesta força la que determina la mena de política lingüística en les diferents comunitats o ciutats autònomes amb pluralitat lingüística interna (14 de les 19 existents). Val a dir que, en aquesta realitat, la resistència del nacionalisme espanyol, majoritàriament uniformista en matèria lingüística o, com a mínim, molest amb la pluralitat lingüística pròpia, fa molt difícil que les dinàmiques de reconeixement de drets puguen substituir les de confrontació de projectes identitaris.

2.2. LENGÜES I ESTATS. ESPANYA

Anant al centre de l'estudi, el primer capítol (*El context espanyol: polítiques lingüístiques*) de la primera part comença recordant que en un món amb unes 5.000 llengües i menys de 200 estats el més habitual és que hi hagen estats plurilingües. Cosa diferent és la magnitud i les característiques del plurilingüisme en cada lloc i, més diferent encara, el grau de reconeixement intern de la diversitat lingüística.

En el territori de l'estat espanyol, hi han 10 llengües autòctones: castellà, valencià/català, gallec, basc, asturleonés, aragonés, occità, portugués, àrab i berber. Això no obstant, el nivell de reconeixement i la salut sociolingüística de cada llengua està en funció del reconeixement legal, de la vitalitat lingüística i del suport políticoinstitucional que rep cada llengua en cada territori autònom, llevat del castellà que és la llengua de l'estat. La declaració espanyola d'adhesió a la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries de 2001 i la legislació espanyola delimita cinc nivells de reconeixement de la diversitat lingüística interna.

D'una banda, s'afirma la preeminència legal del castellà/espanyol i es destaca la situació de normalitat d'aquesta llengua arreu d'Espanya; en segon lloc, es reconeix l'oficialitat del valencià/català a Catalunya, les Illes Balears i la Comunitat Valenciana, del basc/èuscar al País Basc i part de Navarra, i del gallec a Galícia; en tercer lloc, hi ha un reconeixement legal inferior, pràcticament formal i sense massa obligacions per part dels poders polítics, del català i l'aragonés a Aragó, de l'occità a Catalunya i l'asturleonés (anomenat asturià o bable) a Astúries; en quart lloc, en un nivell de reconeixement essencialment testimonial hi han el gallec de Castella i Lleó i d'Astúries, així com la parla galaicoportuguesa de la vall de Xalama a Extremadura. I, en acabant, no hi ha cap mena de reconeixement legal ni institucional de les parles asturleoneses de Cantàbria i Castella i Lleó (i l'autor també hi podria haver afegit les parles extremenyes vinculades a aquesta llengua), de les illes lingüístiques portugueses d'Extremadura i Castella i Lleó, del valencià del Carxe a Múrcia, i de les minories de llengua àrab i berber a Ceuta i Melilla. De tal manera que en el cas de la comunitat lingüística valencianocatalana hi haurien tres graus diferents de reconeixement: la cooficialitat de Catalunya, les Illes i el País Valencià; el reconeixement legal formal d'Aragó (encara que la nova llei de llengües d'Aragó que està tramitant-se en aquests moments a iniciativa del PP i el PAR suprimeix tota referència al català d'Aragó) i l'absència de tot tipus de reconeixement a Múrcia.

Amb tot, adverteix Bodoque, les polítiques lingüístiques de cada territori no depenen del grau de reconeixement legal, sinó de dos variables interrelacionades: la voluntat política del govern autonòmic i la força dels sectors socials i polítics que donen suport o s'oposen a les polítiques del govern. La consideració d'aquests elements, més el reconeixement legal, el duen a fer una comparativa, inèdita en els estudis sobre polítiques lingüístiques a l'estat espanyol, de totes les variants de polítiques existents i les agrupa en vuit categories ordenades en funció de la seua ambició, nivell d'intensitat i voluntat de normalitat.

En primer lloc, les polítiques de *normalitat*, que afecten el castellà i es donen a totes les comunitats autònomes monolingües en castellà i en aquelles plurilingües on s'ignoren les altres llengües o només n'hi ha un reconeixement formal (Astúries, Cantàbria, La Rioja, Aragó, Castella i Lleó, Madrid, Castella-La Manxa, Extremadura, Múrcia, Andalusia, Canàries, Ceuta, Melilla, i el sud de Navarra). Les polítiques de *normalitat interferida*, que afecten el castellà a aquells territoris on hi ha alguna mena de política lingüística mitjanament activa a favor d'una altra llengua (Catalunya, País Basc, Comunitat Valenciana, Balears, Galícia, centre i nord de Navarra). Polítiques de *normalització*, que afecten a Catalunya amb el català i al nord del País Basc amb l'èuscar. Polítiques de *recuperació*, que fins els darrers anys han dominat en el gallec a Galícia, el català a les Balears, l'èuscar al sud del País Basc, o l'occità a Catalunya, tot i que en els últims anys, posteriorment a l'espai temporal que estudia el llibre que comentem, amb els canvis dels governs autonòmics gallec i balear, les polítiques d'aquests territoris semblen estar variant cap a un model inferior, semblant al valencià. Polítiques de *promoció*, del valencià al territori valencianoparlant de la Comunitat Valenciana i de l'èuscar al nord-oest de Navarra. Polítiques de *promoció limitada*, del valencià al territori castellanoparlant valencià i de l'èuscar al nord-est i centre de Navarra. *Reconeixement formal* i pràctica inhibició dels poders públics amb el català i l'aragonés a Aragó, el gallec a Astúries, Castella i Lleó i Extremadura, i l'asturleonés a Astúries. Polítiques d'*ignorància* amb

l'asturleonés de Castella i Lleó, i Cantàbria, el portugués a Castella i Lleó i Extremadura, l'àrab a Ceuta, del berber a Melilla, de l'èuscar al sud de Navarra, i del valencià a Múrcia; si bé, afegim nosaltres, en els darrers anys, el creixement de la població que parla *dariia*, dialecte nordmarroquí de l'àrab, a Ceuta (41%) i *tamazic*, dialecte berber, a Melilla (51%), a més dels elevadíssims nivells de marginació social i fracàs escolar dels parlants d'aquestes llengües, ha augmentat la pressió social i política per aconseguir-ne l'oficialitat i polítiques lingüístiques i socials actives en favor de les llengües i els seus parlants.

2.3. LA SITUACIÓ DEL VALENCIÀ

En el capítol següent (*El País Valencià: conflicte i diversitat lingüística*), es caracteritza el conflicte lingüístic valencià com a un fenomen derivat de la substitució lingüística del valencià pel castellà. On es segueix una dinàmica que s'inicia en els grups socials econòmicament superiors per a estendre's als inferiors, en les ciutats més grans per anar després a les poblacions més menudes, i en les persones de menor edat. El fenomen, lògicament, es concentra exclusivament en les comarques valencianoparlants i que va acompanyat d'una ideologia justificativa de la substitució: el bilingüisme natural. Bodoque evidencia la feblesa de l'argumentació del *bilingüisme natural* de tots els valencians, quan recorda que aquest discurs no ha explicat mai perquè en les zones valencianes castellanoparlants les persones no són *naturalment bilingües*, sinó normalment monolingües en castellà. I destaca que aquest conflicte lingüístic comença a ser un problema polític contemporani quan, des de finals del segle XIX i, més encara, amb el final de la Dictadura Franquista, hi han sectors socials i polítics menors, però relativament significatius, que lluiten per a incorporar-lo a l'agenda política.

Posteriorment, fa una descripció detallada de l'evolució de les llengües en contacte i del conflicte des de 1238 (incorporació de València a la Corona

d'Aragó) fins ara, i es deté especialment en la configuració actual del conflicte de substitució lingüística i com, des de les últimes dècades del segle xx, al conflicte de substitució lingüística se li ha afegit el de la identitat del valencià. Situa l'origen d'aquesta segona fractura en la resposta al discurs fusterià que definia la nació pròpia a partir quasi exclusivament de la llengua (Països Catalans) i que feia una crítica radical de la funció de les elits polítiques i socials valencianes per la seua incapacitat per a, sent classe dominant, convertir-se en classe dirigent, vertebradora i nacional de la societat valenciana.

Segons Bodoque, el fusterianisme influí de manera desigual i sovint difusa en els minoritaris nacionalismes valencians i en grups socials rellevants de l'àmbit universitari i dels partits polítics antifranquistes. S'hi refereix després a l'aparició i creixement de l'anticatalanisme polític, un moviment reactiu, populista i virulent, que naix com a resposta al discurs fusterià i va esdevindre un fenomen polític determinant i hegemònic en la política valenciana de les últimes dècades. Al llibre es subratllen les dues principals paradoxes formals del discurs de l'anticatalanisme valencià. Primera, que es basa en el mateix eix argumental que Fuster fa servir, però invertint el raonament: on Fuster deia, esquematitzant l'argument, que el valencià i el català són la mateixa llengua i, per tant, els valencians i els catalans són parts de la mateixa nació; l'anticatalanisme diu: els valencians no són catalans, no són el mateix poble i, per tant, no parlen la mateixa llengua. La segona paradoxa és més rellevant, atés que l'anticatalanisme no ha centrat mai els seus objectius a reivindicar un nivell d'autogovern més elevat o polítiques per a normalitzar la *llengua valenciana*.

2.4. LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA VALENCIANA

La segona part de l'eix central de l'estudi (*Les polítiques lingüístiques: actors, etapes i àmbits sectorials*) comença amb el capítol *Actors i etapes*. L'autor reitera

la seua concepció pluralista i allunyada dels tics planificadors tan comuns en la sociolingüística quan recorda que *«tota política pública és... impulsada o definida per institucions públiques. Però les institucions són alhora actor principal, element estructurador de xarxes d'actors i àmbit on competeixen grups per imposar la pròpia concepció i solució del problema»*; per a advertir que, en el cas valencià, el Govern autonòmic ha ocupat una posició central i que la resta d'actors, públics o privats, partits polítics o associacions de tota mena hi han tingut un protagonisme secundari i subordinat. De fet, conclou, l'estil de política lingüística hauria estat caracteritzat per una baixa capacitat per a establir consensos amples, unes relacions amb els actors socials bastants distants, una capacitat d'implicar les institucions pròpies relativament limitada, escassa col·laboració interpartidista i xarxes d'actors reduïdes. O el que és igual, unes polítiques públiques de formes autoritàries (de dalt cap a baix), amb predomini de les institucions i sense massa mecanismes de participació social.

Tot seguit, diferencia quatre etapes en la política lingüística: una preautonòmica i tres dels governs autonòmics. Si bé, en la nostra opinió, i fora de l'àmbit temporal que analitza el llibre, estaríem assistint a l'inici d'una nova fase. L'etapa dels governs preautonòmics (1978-1983) estigué marcada per la batalla identitària valenciana, amb enfrontaments greus entre dreta (AP i UCD) i esquerra (PSPV-PSOE i PCPV-PCE); però també dins dels tres principals partits (PSPV-PSOE, UCD i PCPV-PCE) en detriment de les posicions més valencianistes d'aquestes formacions, especialment en UCD i el PCPV-PCE i en menor mesura en el PSPV-PSOE. És, a més, el moment que es delimiten les posicions que defensa cada força política sobre la identitat de la llengua i les polítiques lingüístiques.

La segona etapa (1983-1991) correspon als governs socialistes, moment en què es configura el model de política lingüística valenciana de les tres dècades següents. En aquest sentit, les dificultats per a enllestir polítiques de promoció del valencià van ser considerables, com es fa palés en el procés de discussió

de la Llei d'Ús i Ensenyament del Valencià (LUEV), que com Bodoque recorda és l'única llei de normalització lingüística autonòmica que no recull aquest concepte (*normalització lingüística*) perquè la dreta valenciana s'hi oposà acarnissadament. Hi han huit àmbits de la llei que centraren el debat entre les tres forces polítiques parlamentàries, tot evidenciant que les divergències identitàries eren entre esquerra (socialistes i comunistes) i dreta (AP), mentre que les que afectaven les polítiques lingüístiques eren entre PSPV-PSOE i els altres dos partits. Així, mentre, socialistes i comunistes defensaven el nom de valencià, i implícitament la unitat lingüística entre el valencià i el català, AP volia el nom de *llengua valenciana diferenciada* i propugnava el secessionisme lingüístic. De la mateixa manera, socialistes i comunistes coincidien en què la toponímia (el noms dels llocs) havia de correspondre's amb les zones lingüístiques, mentre que AP defensava que, en la zona valencianoparlant i independentment del nom legal, la toponímia havia de ser bilingüe. Ací, en la part identitària de la llei, acabaven llavors les coincidències de l'esquerra.

Els socialistes pretenien que l'oficialitat del valencià a tot el territori, que l'ensenyament de la llengua fóra obligatori a la zona valencianoparlant i voluntari a la castellanoparlant, que el coneixement del valencià pels funcionaris fóra obligatori en un termini d'anys, que la llengua tinguera una oficialitat absoluta a tota l'administració i els poders públics del país, que la promoció de l'ús social tinguera un caràcter general i actiu i que les zones lingüístiques es delimitaren seguint la frontera lingüística històrica, fixada al llarg dels segles XVIII-XIX. Per contra, PCPV-PCE i AP consideraven que les zones lingüístiques devien correspondre's amb la realitat sociolingüística (distingint tres zones: castellanoparlant, bilingüe de majoria castellanoparlant i bilingüe de majoria valencianoparlant), l'oficialitat devia ser segons zones lingüístiques, l'ensenyament del valencià dependria de les zones lingüístiques i hauria de ser voluntari, el coneixement del valencià pels funcionaris públics havia de ser voluntari, la promoció de l'ús social de la llengua havia de tindre un caràcter difús i especialment centrada en el món

cultural, i, finalment, l'oficialitat del valencià en les administracions i els poders públics dependria de les zones lingüístiques (per a AP, una oficialitat mitjana a les zones bilingües de majoria valencianoparlant, baixa a l'altra zona bilingüe i nul·la a la zona castellanoparlant i, en el cas dels comunistes, a més de les zones, estaria en funció de la capacitat lingüística dels funcionaris). Amb tot, la llei, menys exigent que altres lleis similars, fou aprovada sobre la base de les propostes socialistes, sense cap vot en contra i amb el vot a favor de socialistes i comunistes.

Bodoque recorda l'oposició de part del mateix partit socialista, d'algunes poblacions castellanoparlants, les mobilitzacions en contra de l'obligació de l'assignatura de valencià promogudes per AP, sobretot a la ciutat i comarca d'Alacant, i la capacitat mobilitzadora de l'anticatalanisme a València, per a contextualitzar les dificultats amb què començaven a caminar les primeres polítiques lingüístiques en favor del valencià des de 1707, malgrat la llavors gran majoria parlamentària socialista. Sobre aquestes bases s'impulsen unes polítiques que formalment reconeixen el conflicte derivat de la substitució del valencià pel castellà i que centren els seus esforços en l'ensenyament de la llengua, l'augment del prestigi de la llengua, la promoció social del valencià, sobretot en l'àmbit cultural, i la reducció de la virulència del conflicte sobre la identitat lingüística, tot confiant en què, una vegada coneguera la llengua una part substancial de la població, especialment la gent més jove, es podrien impulsar polítiques lingüístiques més ambicioses i sistemàtiques.

La segona etapa (1991-1995) coincideix en el temps amb l'existència de la Direcció General de Política Lingüística i significà una intensificació de la promoció lingüística del valencià, l'increment en termes relatius de l'ensenyament en valencià, els primers intents de solucionar el problema de l'absència d'un ens normatiu oficial i de la identitat de la llengua i uns objectius polítics formalment més avançats, que podien apuntar a una mena de normalització mínima, en paraules de Bodoque; però que no van arribar a materialitzar-se, ja que el PP arribà al poder.

Cal dir que el reforçament relatiu de les línies mestres de la política lingüística coincideix en el temps (1993) amb un canvi profund en la posició del principal partit de la dreta quan guanya a la Comunitat Valenciana les eleccions generals de 1993 i les enquestes comencen a apuntar que pot guanyar la Generalitat. El PP (antiga AP) passà d'oposar-se frontalment a la política lingüística dels socialistes, a afirmar que no hi haurien canvis, llevat d'alguns aspectes puntuals.

Poc després, el 1995, s'inicia l'última etapa de les polítiques lingüístiques valencianes, que arriba pràcticament fins ara. El PP, efectivament, no va canviar el model i la lògica estructural de les polítiques anteriors; però hi va intervenir repetidament en qüestions identitàries i en les polítiques *sobre* la llengua, promovent un estranyament referencial del valencià respecte el català; sense arribar, però, a afavorir iniciatives i normatives lingüístiques clarament secessionistes, com feia el partit regionalista anticatalanista UV, el seu soci de govern durant 1991-1995. Llevat d'això, el PP només va variar la política anterior pel que fa a la intensitat i la importància d'aquesta política dins del sistema de polítiques públiques del Govern valencià, en els dos casos en el sentit de menys recursos, menys compromís i menys voluntat política a favor del valencià.

Finalment, i això és una opinió nostra, perquè el llibre no arriba temporalment a 2012, en aquests moments hi ha en marxa un canvi que pot alterar essencialment el model de política lingüística seguit des de 1983, ja que el Govern valencià està impulsant un sistema d'ensenyament trilingüe que, independentment d'altres consideracions, alterarà negativament el sistema d'ensenyament *en* valencià.

2.5. POLÍTICA SOBRE EL VALENCIÀ

Pel que fa als àmbits i àrees d'actuació de la política lingüística, el següent capítol (*Normativització, difusió i ús de la llengua*) estudia les iniciatives per a, en paraules de l'autor, dur a terme la «*tasca d'afirmació i identificació social del*

nom propi de la llengua, de difusió de la codificació lingüística, de coneixement de la realitat lingüística pròpia i de prestigi social de la llengua». Bodoque recorda que, per les particularitats del cas valencià, sovint es confon la política *sobre* la llengua amb la totalitat de la política lingüística i això és un error greu i contraproduent, perquè, malgrat que no són fets absolutament indestriables, determinar la identitat del valencià, promoure un model determinat de normativa lingüística, conèixer la sociodemografia de les llengües i el sistema de relacions amb el propi domini lingüístic o amb l'exterior són qüestions subordinades a l'enfortiment i la normalització dels usos socials del valencià en tots els àmbits i funcions; per molt que per la freqüència i intensitat dels debats nominalistes desvien l'atenció del que és essencial i la centren en fenòmens que són secundaris.

El primer apartat del capítol tracta sobre el nom, i hi fa una detallada història del debat al voltant del significat dels conceptes *valencià* i *idioma valencià*, oficials tots dos segons l'Estatut d'Autonomia de 1982 (l'Estatut de 2006 també incorpora la denominació *llengua valenciana*). El problema, amb tot, no era el nom de *valencià* (o semblants), forma tradicional de la llengua a terres valencianes des de l'edat mitjana. La qüestió és el significat que hom dona al concepte, atès que no hi ha hagut cap text legal que fera referència al sistema lingüístic on el *valencià* està integrat fins que no es va aprovar la Llei de creació de l'AVL. Bodoque valora positivament que l'AVL haja prioritzat el terme *valencià* per ser el més normal al poble valencià, sense negar altres denominacions habituals de la llengua i defensa la doble denominació valencià/català amb caràcter general, en aquests moments. Amb tot, destaca que la creació de l'AVL i el seu treball per a asserenar el debat lingüístic no han posat fi a les polítiques d'estranyament referencial del valencià del PP. Bodoque assenyalava també, tot i que dissortadament no el desenvolupa, el problema de la multitraduïció descontextualitzada en *català* i en *valencià* a les pàgines web oficials i documents d'institucions públiques i privades, ja que, segons l'autor, reforça les lògiques d'estranyament i diferenciació referencial.

L'apartat següent centra l'atenció en els diferents estàndards i el que l'autor denomina subestàndards que s'usen a la societat valenciana, tot fent una útil història del seus usos pels poders públics i un quadre comparatiu de les diferències bàsiques que en ortografia, morfologia, sintaxi i lèxic que presenta cada opció. Distingeix entre l'estàndard català general (oriental, sobre la base del barceloní), usat puntualment per alguns intel·lectuals valencians, l'estàndard secessionista, impulsat per alguns departaments del govern preautonòmic i per les conselleries dirigides per UV durant 1995-1999, i els tres subestàndards valencians que reconeixen la unitat lingüística, tot i que estimem que potser hauria sigut més adequat denominar-los propostes d'estàndard valencià i no subestàndards. En serien tres: el convergent tradicional, el particularista i el convergent orientaltzat. L'anàlisi mostra que, tot i que en els primers anys del govern autonòmic el model dominant en els documents oficials era el convergent tradicional, ben prompte es va combinar amb elements de la proposta particularista en alguns àmbits d'actuació (televisió, ràdio, educació primària) i amb elements de la proposta convergent orientaltzant des de començaments dels anys noranta del segle xx en documents de l'administració autonòmica i de la universitat, i fins i tot es va arribar a la convivència o barreja de totes les propostes de subestàndard valencià i d'estàndard secessionista en l'administració autonòmica quan durant els quatre anys de govern del PP amb UV. Amb la constitució de l'AVL (2001), la tendència ha sigut assumir el model particularista amb variants puntuals en tots els àmbits oficials. Finalment, Bodoque hi explica el procés que va dur a establir un ens normatiu reconegut pels principals partits (AVL) i com, d'aquesta manera, el debat identitari s'apaigava, si més no en part.

El següent apartat tracta sobre quin ha sigut l'interés del Govern valencià per conèixer la realitat sociolingüística pròpia. I, en aquest sentit, sobta l'absència d'estudis sistemàtics, específics, fets amb profunditat i amb sèries temporals regulars. Amb tot, subratlla que si bé durant els governs socialistes van haver estudis irregulars i assistemàtics en el temps i en els àmbits d'estudi, amb

el PP només n'hi va haver un. No cal dir que aquesta mancança d'estudis sociolingüístics sistemàtics i profunds mostren una falta d'interés de la llengua minoritzada, ja que sense un coneixement de la realitat adequat és difícil estructurar iniciatives sectorials prou fonamentades. Fet que fa pensar que mai no va ser una política prioritària o preferent. Es reforça eixa idea quan s'analitza la llengua dels polítics i s'evidencia un ús del valencià bastant baix en els dos principals partits (AP/PP i PSPV-PSOE) als principals debats de les Corts Valencianes, generalment per baix del 50% en el cas socialista i per baix 35% en els conservadors després de 1993, ja que amb AP pràcticament no arribava al 5%. I més encara, quan la llengua dominant en les institucions autonòmiques valencianes, més enllà de la retolació, ha sigut el castellà, llevat d'alguns àmbits molt concrets i *significats*: relacionats amb la gestió de la política lingüística, la cultura o l'ensenyament. Aquest predomini del castellà ha augmentat durant els anys de govern del PP. L'autor dedica els dos últims apartats del capítol a explicar les relacions oficials amb la resta del domini lingüístic i a la promoció exterior del valencià. Descriu els difícils mecanismes per a establir alguna mena de col·laboració, sovint oficiosa, en alguns aspectes relacionats amb la política lingüística que van impulsar els socialistes i la ruptura de relacions del PP, així com l'escassa i anecdòtica promoció exterior del valencià dels dos governs.

2.6. DRETS LINGÜÍSTICS I ESCOLA

El capítol següent es centra en les iniciatives per garantir i divulgar els drets lingüístics i en la introducció recorda, seguint Kymlicka, que *«les persones pertanyents a comunitats lingüístiques minoritàries i sovint minoritzades, tenen interessos lingüístics i culturals que han de ser respectats perquè són un element bàsic per al seu desenvolupament individual, ja que tota persona té dret a viure i treballar plenament en la seua pròpia llengua en l'espai geogràfic determinant en què*

aquesta llengua és socialment present». En conseqüència, un objectiu d'una política lingüística ambiciosa ha de ser, segons Bodoque, fer possible la seguretat lingüística de tots els parlants en tots els àmbits; és a dir, que una persona no canvie de llengua o no dubte si ha de canviar de llengua en el territori on tradicionalment la llengua és natural i pròpia. Establert això, l'autor analitza tot el sistema de drets que garanteix la LUEV i la legislació estatal i el compara amb els recollits a la Declaració Universal de Drets Lingüístics, per anar esbrinant els drets que no estan recollits a la legislació vigent, els drets formalment considerats i que no tenen garanties reals, i els drets garantits.

Partint d'aquesta consideració, s'estudien els drets generals (no discriminació per raó de llengua, igualtat de totes les llengües, etc.), els que regulen l'ús de les llengües a l'administració pública i els organismes oficials, a l'ensenyament, a l'onomàstica pròpia, als mitjans de comunicació i les noves tecnologies, a la cultura, i a l'àmbit socioeconòmic i les activitats socials. En acabant, considera les iniciatives del Govern valencià per desplegar la LUEV i assentar un marc normatiu i de difusió dels drets que poguera incrementar la seguretat lingüística dels valencians dins del marc general espanyol i conclou que *«les iniciatives governamentals per garantir plenament els drets lingüístics reconeguts són irregulars, escasses i dèbils»* i això fa que la seguretat lingüística de qui parla valencià siga problemàtica, especialment davant dels poders públics coercitius (poder judicial i policia), o com a consumidors de productes i serveis, i en totes les activitats de caràcter socioeconòmic i aquelles dominades per la dinàmica del mercat.

El capítol següent explica les polítiques d'alfabetització i capacitació lingüística. En primer lloc, fa una anàlisi de la progressiva incorporació del valencià al sistema educatiu obligatori. L'inicia en el tardofranquisme, cap a 1970, quan naixen les primeres escoles que fan ensenyament en valencià, i el continua en les diferents etapes que ha tingut la política lingüística, destacant que el model lingüístic educatiu valencià és relativament complex. Així, deixant a banda de l'estudi els centres amb sistemes lingüístics estrangers, l'educació valenciana té

un règim lingüístic determinat per tres variants: el caràcter curricular de l'assignatura de valencià, la zona lingüística i les llengües vehiculars de l'ensenyament, el que dona lloc a quatre models bàsics amb diverses variants puntuals. Si bé l'autor destaca les variants dominants en cada model i assenyala que a la zona castellanoparlant la principal diferència està en aquells alumnes que tenen el valencià com a assignatura curricular (al voltant del 5% de l'alumnat valencià) i aquells que no la tenen (sobre el 4% dels alumnes); mentre que en la zona valencianoparlant les variants dominants són l'ensenyament amb dues llengües vehiculars, on el castellà té entre el 60% i el 75% de la docència i el valencià entre el 20% i el 35%, que és el model predominant i agrupa al voltant 62% de l'alumnat de la Comunitat Valenciana; mentre que l'ensenyament amb el valencià com a llengua vehicular sumaria el 28% de l'alumnat.

Conclou, finalment, que els increments d'alumnes que fan ensenyament en valencià, elevats en termes relatius a finals del anys vuitanta i principi dels noranta en el segle xx, han anat amainant de manera cada vegada més accelerada en l'última dècada fins estabilitzar-se les xifres al voltant del 30% dels alumnes de primària i un 25% dels de secundària, concentrats aclaparadorament a l'ensenyament públic de la zona valencianoparlant del país, i sense tendència a incrementar-se, ara per ara.

Centra després l'atenció en els ensenyaments no obligatoris (especialitzats, d'adults i universitaris), on el valencià té una posició més dèbil i una presència inferior en tots els casos a la de l'ensenyament obligatori. Destaca, en aquest sentit, l'escissió entre les universitats públiques valencianes que, en alguns casos (Alacant, Castelló i València), han optat per situar el valencià com a llengua formalment pròpia i primera, i han impulsat polítiques normalitzadores d'una intensitat irregular, a més de dures polèmiques judicials amb la Generalitat per incloure en els seus estatuts el nom de *llengua catalana* com a sinònim de l'oficial *valencià*; aquelles universitats públiques que han començat a preocupar-se per la diversitat lingüística pròpia ja entrats en el segle XXI (Politécnica de Va-

lència), o les públiques (Elx) i privades (Cardenal Herrera i Catòlica) que practiquen una castellanització estructural i ignoren el pluralisme lingüístic valencià i, en conseqüència, els drets lingüístics dels valencianoparlants.

2.7. GOVERN I ADMINISTRACIÓ

El capítol següent està dedicat a les polítiques en l'àmbit del Govern i l'administració i s'inicia amb l'afirmació que *«possiblement en cap àmbit de les polítiques lingüístiques impulsades pel Govern valencià es posen tant de manifest, despullada de la retòrica convencional oficial, ... la concepció que es té de cada llengua com a instrument de comunicació i cohesió comunitària, com en els usos lingüístics del govern en les seues actuacions públiques»* i afegeix que l'autoaplicació de les polítiques dins del govern mostra els principis ordenadors en què es fonamenta socialment la política lingüística valenciana: voluntarietat i voluntarisme personal, amb un sistema d'incentius governamentals poc sistemàtic. De fet, el Govern valencià mai no ha regulat l'ús de les llengües pels membres del govern i alts càrrecs polítics.

Així mateix, per a aproximar-se a la importància que els governs valencians han donat a la política lingüística, Bodoque recorre a analitzar dos elements rellevants: el rang politicoadministratiu de les unitats responsables de la política lingüística i les referències que els presidents de la Generalitat han fet en els principals discursos polítics a les Corts Valencianes (investidura i política general). En aquest sentit, es subratlla que el departament encarregat del valencià a l'ensenyament sempre tindrà un rang administratiu de servei, mentre que el de l'ús social de la llengua generalment ha tingut rang administratiu de subdirecció general (àrea, en la terminologia valenciana), excepte entre 1991 a 1995 que fou direcció general; si bé amb el PP el sistema de càrrecs polítics és més dens que en l'època socialista (hi han subsecretaris i vicepresidents) i, per tant, les sub-

direccions generals quedaven encara més lluny del nucli central del poder. Pel que fa als discursos, en els 25 anys analitzats, només hi han només 15 referències i sempre tindran un caràcter secundari i fins i tot retòric: 3 corresponen a l'època socialista i destaquen la identitat i la LUEV i 12 a la conservadora amb referències a l'ensenyament, la identitat, l'AVL i difondre internacionalment la llengua. Aquestes dues dades reiteren que les polítiques lingüístiques han sigut secundàries en l'agenda de govern.

Pel que fa a les polítiques que afecten l'administració pública, Bodoque afirma de bon començament que els elements que les han estructurades han sigut permetre que els ciutadans pogueren usar i ser atesos en valencià, evitar pressionar els treballadors públics per a alterar la llengua que voluntàriament usaven en el treball (majoritàriament el castellà), l'ús de la traducció per als documents administratius més rellevants i d'ús públic, incentivar el coneixement voluntari del valencià entre els treballadors i poc més. Partint d'això, es passa a analitzar les iniciatives de caràcter general, la producció legislativa, retolació pública, documentació i formularis, relació de l'administració amb els ciutadans, capaciació lingüística dels treballadors, administració local, administració de l'Estat, notaries, registres públics, policia i administració de justícia. Tot destacant que com més fort i coercitiu és el poder públic menys intenses són les polítiques lingüístiques favorables al valencià.

Finalitza el capítol amb un apartat adreçat a l'antroponímia i la toponímia, on afirma encertadament que, en la pràctica, al País Valencià, s'ha confós el fet de la valencianització dels noms oficials de les localitats (per exemple, *Vilanova de Castelló*) amb el de canvi de nom d'un municipi (per exemple, *Castelló de la Ribera*), quan són coses diferents. Tot ha quedat a la voluntat de les majories polítiques de les localitats i això explica la incongruència, en la nostra opinió, que en 2008, amb 30 anys de democràcia, un 61% dels municipis valencianoparlants hagen valencianitzat oficialment el nom, un 13% tinguen el nom oficial en les dues llengües oficials i un 26% encara el té castellanitzat o amb grafies medievals.

2.8. CAMPANYES I MITJANS DE COMUNICACIÓ

L'últim capítol que analitza les iniciatives sectorials de la política lingüística en els àmbits socioeconòmics, associatius, culturals o dels mitjans de comunicació. Comença estudiant les campanyes de difusió general de l'ús del valencià 1983-84 (*Parlem en valencià*), 1991-1993 (*Visquem en valencià*) i publicitat genèrica per matricular-se en valencià. Escasses i poc sistemàtiques. Passa després a estudiar les iniciatives en els àmbits socioeconòmics, limitades quasi exclusivament a ajudes per a retolar empreses en valencià. En el món civil i associatiu, les polítiques s'han orientat a donar ajudes per a activitats en valencià, principalment orientades a les societats festeres, sense anar molt més enllà, sobretot des que arriba el PP al govern. Igualment, amb el PP al poder deixa de rebre ajudes la principal organització civil favorable a l'ensenyament en valencià, Escola Valenciana, i van passar a estar profusament finançades les secessionistes Real Acadèmia de Cultura Valenciana i Lo Rat Penat.

Als mitjans de comunicació, a la premsa escrita, les escasses ajudes per l'ús del valencià dels governs socialistes són eliminades amb els governs del PP, mentre que en la ràdio i la televisió públiques, les úniques que emeten part de la programació en valencià mai (ni amb els governs socialistes ni amb els conservadors) mai no ha existit una estratègia coherent i estable per a convertir-les en un instrument que reforçara l'ús normal del valencià, que vinculara el valencià amb comportaments socials moderns, urbans i de futur, i, a més, no han sigut capaces, no han sabut o no han volgut, sobretot en la ràdio, fidelitzar audiències mitjanament significatives. Al món de les noves tecnologies, l'absència d'actuació del Govern valencià és pràcticament absoluta, mentre que, en les indústries culturals, les actuacions s'han centrat en les indústries més antigues i minoritàries (teatre, llibre) a través d'ajudes a l'edició de llibres i subvencions puntuals, i han sigut pràcticament inexistents en les indústries més noves i populars (cinema, DVD, doblatge, llibres electrònics, etc.)

2.9. EFECTES DE LA POLÍTICA LINGÜÍSTICA

La part final del llibre abasta dos capítols connectats entre si, on es fa una valoració de la política lingüística i s'assenten les conclusions. En primer lloc, es pregunta si l'existència de dos governs vol dir que hi han hagut dues polítiques diferents i respon que, llevat de les qüestions identitàries, no hi ha una diferència radical i essencial entre la política dels governs socialistes i dels populars; la diferència és de grau, de nivell de compromís d'alguns membres del govern i d'intensitat i orientació de part de les iniciatives; però en termes generals el model de política de promoció lingüística posat en marxa pels socialistes en 1983, es va institucionalitzar, va ser assumit en els elements substancials pel PP, que fins llavors tenia un altre model, quan aquest partit estava a punt d'arribar al poder (1993) i, en la lògica funcional, arriba als nostres dies.

Seguidament, analitza les dades demolingüístiques conegudes, i mostra que la incorporació del valencià a l'ensenyament ha tingut un efecte positiu perquè ha fet augmentar la gent que pot parlar valencià, però subratlla que les enquestes apunten una disminució de les persones que poden parlar en valencià a les comarques valencianoparlants amb nivells més alts de parlants en 1983, i un increment en les valencianoparlants més en les més castellanitzades i en les castellanoparlants. Això més la disminució de la família com a element essencial per a aprendre a parlar en valencià indicaria una tendència al coneixement *escolar* de la llengua, sense que s'hi genere, necessàriament, un increment en els usos socials generals del valencià, on en tots els àmbits predomina l'ús del castellà.

Així mateix, el llibre analitza la situació del conflicte lingüístic 25 anys després d'aprovar la LUEV; és a dir, com ha evolucionat el procés de substitució lingüística i el conflicte afegit en les darreres dècades sobre el nom i la identitat del valencià. Començant per aquest últim, Bodoque destaca els avanços per reduir-ne la virulència i la intensitat dels debats i la divisió dels valencians, així com el factor positiu que ha sigut l'AVL; però considera que la superació defi-

nitiva està lluny de produir-se, si més no mentre *«la identitat de la llengua siga un recurs polític fàcil per obtenir beneficis electorals per part de la dreta valenciana ... i mentre a la resta del domini lingüístic (i a Espanya) no se supere la concepció del valencià/català com un fet sobre el qual decideix exclusivament Catalunya (i subsidiàriament Balears)»*.

Per a valorar l'evolució del conflicte central (la substitució lingüística), l'autor recorre a tres documents oficials, assumits o promoguts conjuntament pels dos partits que han governat la Generalitat. El primer és el dictamen sobre la llengua del Consell Valencià de Cultura de juliol de 1998, recollit íntegrament en la llei de creació de l'AVL un any després, on s'afirma que les polítiques de promoció lingüística de la Generalitat no han aturat la substitució del valencià pel castellà. De la mateixa manera, el 2001, PP i PSPV-PSOE signen el *Pacte pel valencià* i sostenen que la LUEV no ha donat els resultats esperats perquè s'ha aplicat, i molt dèbilment, només en el sector de l'ensenyament; mentre que en l'apartat de l'ús social l'aplicació ha sigut insatisfactòria. Després afirmen que el valencià pot desaparèixer si no es prenen les mesures oportunes i estableixen un compromís de 14 punts per a impulsar noves mesures, que d'haver-se dut a terme haurien comportar un canvi profund del model de política lingüística cap a polítiques de recuperació i fins i tot de normalització mínima. No obstant els dictàmens i el pacte, ningú no ha canviat la dinàmica de les polítiques. Bodoque recorda que els estudis sociolingüístics reforçarien les afirmacions recollides als documents citats i conclou que les polítiques de la Generalitat *«no han aconseguit superar cap dels conflictes lingüístics en què es troba immersa la societat valenciana, ... i això qüestiona radicalment el model valencià de política lingüística o, com a mínim, la distància entre la retòrica oficial i la realitat de la llengua»*.

2.10. CONCLUSIONS

El darrer capítol són les conclusions. La primera és que la política lingüística aplicada pels governs valencians ha estat molt influïda pel context polític i, especialment, pel conflicte identitari. Això contribuirà, entre altres factors, a que la política lingüística valenciana haja sigut la menys avançada de les que han dut a terme les comunitats autònomes amb dues llengües cooficials i a que bona part dels esforços dels actors s'hagen limitat a les qüestions nominalistes paralitzants i a que s'haja avançat tan poc en iniciatives normalitzadores.

La segona és que el model de política lingüística és essencialment igual amb el govern socialista i amb el del PP, malgrat les diferències que originàriament separaven els dos partits davant aquest problema. Així, en el període constituent de les polítiques lingüístiques valencianes (1977-1983), resultà triomfador un model que ha consistit en impulsar una promoció genèrica de la llengua amb una intensitat desigual segons els períodes i els àmbits sectorials, amb uns objectius últims mai ben definits ni en termes globals ni sectorials, i on, malgrat que l'acció dels governs ha sigut determinant en les iniciatives implementades, la responsabilitat i l'èxit de les polítiques que tenen a veure amb l'exercici de drets lingüístics o l'ús del valencià en l'activitat laboral, social, econòmica, i en bona mesura en l'ensenyament, l'administració i els espais culturals han descansat totalment en la capacitat d'iniciativa dels ciutadans individualment considerats i en el voluntarisme de funcionaris o de responsables polítics individualment considerats, no dels governs ni dels partits del govern globalment considerats.

Aquest model que, en el seu naixement, podia respondre a una lògica pragmàtica, que esperava reduir amb el temps l'ambient hostil de les mobilitzacions anticatalanistes i castellanistes per impulsar polítiques lingüístiques més avançades, s'institucionalitzarà i passarà, ben prompte, a ser considerat un model suficient, que anava més enllà de les demandes ciutadanes. Finalment, quan el PP accepte els aspectes bàsics de la política socialista, amb algunes matisacions, continuarà el

model anterior. Amb tot, l'autor recorda que hi han quatre diferències entre els dos governs: la intensitat de les polítiques, el sistema d'aliances socials que cada un dels governs impulsa, les polítiques *sobre* la llengua de PSPV-PSOE i de PP, i la distinta posició sobre la identitat del valencià dels socialistes i els populars.

Finalment, la tercera conclusió, la més rellevant socialment al nostre entendre, és que les polítiques lingüístiques no han sigut capaces de superar el conflicte sobre la identitat del valencià i *despolititzar* el debat sobre la llengua, i tampoc no han fet possible el que, retòricament, era l'objectiu últim de la política lingüística de tots els governs: afavorir la recuperació de l'ús social i la vitalitat del valencià en tots els àmbits i funcions, posant fi als processos de substitució i minorització lingüístiques d'aquesta llengua.

Dit això, l'autor es pregunta fins a quin punt podia aconseguir aquest objectiu una política lingüística com la valenciana. I respon que era impossible perquè la política lingüística ha sigut insuficient en tots els objectius retòricament afirmats pels governs. La retòrica no tenia contingut real. Hi ha faltat intensitat, compromís, definició d'objectius i recursos adequats per a aconseguir-los, una legislació exigent, unitats administratives especialitzades que ajudaren garantir els drets lingüístics dels ciutadans, i un sistema d'aliances estable dels poders públics amb la part de la societat civil compromesa en la recuperació de la llengua, a més d'un suport social més fort i exigent.

3. PRINCIPALS APORTACIONS DEL LLIBRE I ALTRES COMENTARIS

3.1. APORTACIONS DEL LLIBRE

Com ja hem comentat de bon començament, estem davant d'un llibre imprescindible per a comprendre el que ha sigut la política lingüística valenciana en els últims

35 anys. Un treball rigorós, exhaustiu, ple d'informació i de reflexions útils per a la societat valenciana, per als responsables polítics i per als investigadors acadèmics. I, en la nostra opinió, una aportació profundament valencianista i democràtica.

Valencianista perquè tracta un aspecte cabdal per a la nostra continuïtat com a poble diferenciat i singular, i ho fa des del País Valencià i pensant en els interessos col·lectius de la societat valenciana; però establint un model d'anàlisi i una comparació de polítiques vàlida per a altres realitats amb polítiques públiques sobre llengües minoritzades. També és democràtica perquè les seues propostes i valoracions de la política lingüística tenen de fons la necessitat de basar aquesta política pública sobre el respecte radical dels drets lingüístics dels valencianoparlants i no sobre els fonaments del tacticisme partidista en cada moment concret ni sobre les ideologies nacionalistes essencialistes que afirmen els pobles com a realitats atemporals, immodificables i abstractes, siguen aquestes espanyolistes, regionalistes, valencianistes o pancatalanistes.

Ens centrarem en les aportacions, reflexions i valors del llibre que estímem més importants, seguint l'ordre expositiu de l'autor. Hi destaquem, en primer lloc, les precisions que fa sobre la relació entre poder polític i el fet lingüístic, si més no en els estats-nació contemporanis. Bodoque recorda que la llengua sempre és un instrument del poder polític, un mecanisme per a legitimar-se i per a manifestar el poder i per a comunicar des del poder. I, per això, el poder sempre intervé de manera directa o indirecta sobre les llengües. Prestigia i dona preferència a una llengua (o a unes llengües) sobre altres llengües quan els estats són plurilingüístics, fa el mateix amb determinades formes dialectals i, de la mateixa manera, afavoreix la forma de parlar de determinats grups o classes socials sobre la resta de la població. Això li fa afirmar, molt encertadament, que sempre hi ha política lingüística, sempre hi ha una política del poder sobre el fet lingüístic, independentment que l'estat siga monolingüe o plurilingüe, sempre es promouen grups socials, sistemes d'elits i àrees geogràfiques amb les opcions lingüístiques del poder públic.

En la nostra opinió, aquesta reflexió hauria d'obrir, als països de llengua valencianocatalana, una reflexió sobre els models de llengua estàndard que es fan servir i si aquests no comporten estigmatitzacions o fins i tot la marginació de grups de parlants que per raons socials o geogràfiques passen a tindre la consideració de parlants de segon ordre i, per extensió, de persones d'estatus inferior: passa a totes les llengües i la nostra no té perquè ser una excepció. I, encara més, hauria d'obrir un debat sobre el monolitisme de l'estàndard català, els inestables models d'estàndard valencià, les disfuncions que genera la multi-traducció descontextualitzada i la regionalització dels estàndards i el desconeixement, llevat de grups iniciats, d'altres formes de parlar i escriure la llengua.

Cal destacar també que el llibre fa una aproximació bastant important al reconeixement de la diversitat lingüística espanyola autòctona en tota la seua extensió, franges i illes lingüístiques incloses. Fet que no sol ser habitual, ja que generalment la qüestió de la diversitat lingüística es limita al castellà, l'èuscar, el gallec de Galícia i el valencià/català de Balears, Catalunya i el País Valencià. Així mateix, fa, com hem vist, la primera comparació global i sistemàtica de totes les polítiques lingüístiques a Espanya amb les 10 llengües autòctones. Val a dir que el quadre general comparatiu és, en la nostra opinió, molt precís, tot i que en la seua elaboració l'autor només pretén emmarcar adequadament la política lingüística valenciana i les seues característiques específiques dins del context espanyol.

En un altre ordre de coses, considerem que el llibre aporta una breu i clara explicació del conflicte lingüístic valencià i la manera com ha influït en les polítiques lingüístiques. Destaca, així mateix, la singularitat d'aquest conflicte dins d'Espanya. Atés que, en cap altre lloc, es qüestiona la naturalesa i filiació lingüística de la llengua en procés de substitució. Alguns sociolingüistes han comparat el conflicte identitari valencià amb el cas de Galícia i la polèmica entre les minories lusistes i les diverses variants galleguistes, i fins i tot han arribat a considerar les propostes d'un estàndard valencià particularista de l'AVL

com inductores de la separació normativa del valencià respecte el català, afirmant que propugnaven una *galleguització* del valencià; és a dir, un model ortogràfic i fonètic que distanciarà el valencià respecte el català com el gallec ho està del portugués.

Però la veritat és que, des d'una perspectiva politològica, no semblen casos comparables en absolut. El debat sobre l'ortografia i l'estàndard gallec existeix, però s'emmarca dins de debat intern de les tesis galleguistes, absolutament majoritàries, mentre que les tendències ortogràfiques i lèxiques lusistes tenen un caràcter minoritari i ideològic, i no són comparables amb les propostes d'estàndard valencià orientat. A més, en termes generals, el debat ortogràfic gallec ni posava en qüestió la identitat del gallec, ni ha provocat una escissió en la societat gallega ni ha interferit negativament en les polítiques lingüístiques. Potser, si es vol buscar una comparació, el cas valencià té més semblances amb Navarra. No perquè s'hi discutisca la identitat dels èuscars navarresos, sinó perquè el problema de la possible unió política basconavarresa si que condiciona i interfereix les polítiques de promoció lingüística de la llengua minoritzada i perquè, en la nostra opinió, el debat identitari valencià és essencialment polític, essencialment partidista i emocional, i es resoldrà políticament si deixa de ser útil per als seus promotors actuals o si desapareix el valencià, i som de l'opinió que tard o d'hora deixarà de ser un tema útil per als seus promotors.

L'anàlisi de la política lingüística valenciana que es fa al llibre té tres elements a destacar. En primer lloc, reiterem la importància que l'estudi de la política lingüística valenciana haja sigut feta des d'una òptica politològica. Ja hem fet referència a què en l'espai lingüístic valencianocatalà no són gens freqüents els estudis de la relació de la llengua i la societat per part dels politòlegs, però al País Valencià aquest és l'únic estudi i té la virtut de ser excel·lent, de transcendir el *patriotisme* lingüístic i d'evitar la profusió de valoracions subjectives que sovint distorsionen aquesta mena de treballs.

3.2. VALORS POC HABITUALS

Així mateix, val a dir que dins de la limitada tradició de publicacions de la ciència política valenciana aquest llibre és una obra estranya. Les publicacions i assajos que directa o indirectament es poden considerar de la ciència política valenciana acostumen a fer referència a comportament electoral, partits polítics, elits i al desenvolupament institucional i la legislació política bàsica. Poca cosa i sovint barrejada amb disciplines acadèmiques jurídiques. Aquest llibre és una sorpresa i una excepció per l'ambició amb què es tracta l'objecte d'anàlisi i el fet que és un treball que no té antecedents en la ciència política valenciana. Amb el valor afegit que siga un treball fet des de l'anàlisi de les polítiques públiques. La ciència política distingeix tres dimensions diferents quan parla de política: la *Polity* o àmbits dels consensos essencials sobre les institucions bàsiques, les característiques d'una comunitat i les regles compartides per a actuar dins d'un sistema polític determinat, de la cultura política d'una societat i de la seua agenda política; la *politics* o àmbit de competència entre partits i elits polítiques per l'hegemonia social, i la *policy* o l'espai de les polítiques sectorials concretes que impulsen els diferents governs. En el cas valencià, les escissions polítiques sobre la llengua afecten totes les dimensions de la política: el consens bàsic sobre la pròpia identitat col·lectiva, el funcionament institucional, els conflictes entre partits; provocant una incorporació incòmoda de les polítiques lingüístiques a l'agenda política valenciana. Per això la singularitat i el valor del treball que comentem.

El segon valor és que el treball demostra un coneixement exhaustiu de la política lingüística valenciana i fa una anàlisi extensa, concreta i detallada de tots els aspectes i àmbits sectorials i, a més, abasta un període de temps molt ample, pràcticament des de les primeres eleccions democràtiques en 1977 fins 2008. Aquesta perspectiva general i de temps prou llarg permet una valoració precisa i adequada de les característiques, amplitud i lògica que s'ha seguit. En aquest

sentit, el treball és modèlic i les dinàmiques que mostra, així com les conclusions a què arriba, són difícils de rebatre. Val a dir, en aquest sentit, que cada un dels àmbits de la política lingüística que es tracten al llibre van configurant una visió completa i fonamentada del que aquesta política ha sigut, com s'ha materialitzat, en quins aspectes i quines conseqüències i limitacions ha tingut, així com els efectes concrets sobre la societat valenciana.

El tercer valor de l'anàlisi és que no fa una avaluació de la política lingüística valenciana, ja que no és aqueix l'objectiu del llibre; però sí que la valora i l'autor té l'encert que siguin els actors principals de les polítiques aplicades, el PP i el PSPV-PSOE, els qui parlen i, juntament amb les dades sociolingüístiques oficials, subratllen o corroboren la pràctica totalitat de l'anàlisi en cada un dels espais sectorials estudiats. I, sens dubte, el fet més paradoxal, com destaca l'autor, és que una de les crítiques polítiques més dures a la política lingüística valenciana és la que fan conjuntament els dos partits que l'han protagonitzada. En la nostra opinió, i això no ho diu l'autor, si els partits implicats van tan lluny en les seues valoracions de la política lingüística que han protagonitzat, és perquè els documents en què els partits fan la crítica a les seues polítiques, és bàsicament una declaració retòrica i circumstancial, com tantes altres signades per sindicats, associacions cíviques, empresarials o partits al voltant del valencià que no passen de ser formes d'hipocresia sociopolítica, i que no condicionen mínimament la dinàmica i les actuacions reals d'aquestes organitzacions.

Un altre aspecte ben destacable del llibre és que situa la necessitat de polítiques més avançades i que comporten, si més no, una normalització mínima del valencià en la defensa dels drets lingüístics individuals de les persones. Una idea de la tradició liberal i democràtica, malgrat que l'autor no hi fa una reflexió teòrica explícita en aquest sentit. Bodoque es desmarca així de les lectures comunitaristes, tan comuns en el nostre àmbit lingüístic, que basen la defensa de polítiques favorables a la llengua en idees vinculades a concepcions de les

nacions i els pobles com una realitat fixa i permanent en el temps, ahistòrica i no com una realitat viva, canviant, històrica i en transformació constant.

Cal fer una doble precisió important sobre el que acabem de dir. Bodoque critica les interpretacions pseudoliberal o *neoliberal*, que, defensant en el fons la preeminència d'unes llengües sobre unes altres, expliquen el fet lingüístic com una suposada suma d'habilitats individuals sense una dimensió social o comunitària. Ho diu de manera molt clara: ningú no pot viure socialment i plenament en una llengua (existent o inventada) que considere personal i pròpia si aqueixa llengua no és compartida per bona part de la població en el territori on viu i si legalment i funcionalment no té garantits absolutament tots els seus usos. De la mateixa manera, l'autor és ben conscient que, a Espanya, la intensitat i l'ambició de les polítiques lingüístiques depén essencialment dels moviments socials i polítics que defensen la llengua minoritzada i que aquests moviments i partits acostumen a tindre un fort component identitari i nacionalitari. No obstant això, Bodoque defensa que les polítiques lingüístiques igualitàries s'han de basar en els drets humans, en els drets lingüístics de les persones, i no en el pes de la tradició i de suposades identitats immutables que es sobreposen i xafen els individus.

Dues consideracions finals, els valors i les aportacions del llibre a què acabem de referir-nos són només aquells aspectes més destacables des del nostre punt de vista, però hi han més elements de reflexió i interès, i qualsevol persona que en vulga fer una lectura atenta, hi podrà trobar també un bon nombre d'anotacions, dades, consideracions, anàlisis i reflexions que van des del pensament lingüísticonacional al fusterianisme, passant pel blaverisme, el paper de les elits polítiques i socials valencianes, les difícils relacions dins del domini lingüístic, el mercat lingüísticocultural propi, els models d'estàndard valencià i d'altres qüestions que han marcat els debats valencians i dels països de llengua valencianocatalana. Amb tot, tractar-los ara i ací farien el nostre comentari massa extens i un tan dispers.

Dir també que el llibre, sense ser aquesta la intenció directa de l'autor, és un treball potencialment prescriptiu. Si algun dia, hi ha un partit o institució que vol impulsar seriosament una política lingüística al País Valencià, o a qualsevol país o societat amb llengua minoritzada, que tinga com a objectiu últim alguna mena de normalitat lingüística, el llibre que comentem hi hauria de ser de consulta obligatòria i referencial, ja que hi té implícit un programa d'acció global i coherent en totes les funcions socials i àmbits sectorials de la llengua. Perquè, ens sembla evident, és necessària i urgent una política lingüística que supere radicalment l'actual, que tinga com a objectiu que cap persona valencianoparlant haja de canviar de llengua dins del País Valencià si no és la seua voluntat en totes les funcions i àmbits socials, públics o privats, i, en conseqüència, que tots els ciutadans valencians coneguen prou les dues llengües oficials, a més d'una llengua estrangera d'ús internacional i global: en aquests moments, l'anglès. Dur a terme una política lingüística amb aquest objectiu comporta tindre en compte l'anàlisi global i de detall que ha fet Anselm Bodoque en el seu treball.

3.3. ESTUDIS A FER

Finalment, potser perquè no són l'objecte primer del llibre, centrat essencialment en la descripció de les polítiques dutes a terme pels governs valencians, i perquè un únic estudi, per molt ambiciós i detallat que siga, no pot arribar a analitzar tots els aspectes d'una política pública, i menys encara d'una política tan complexa i transversal com la política lingüística, estimem que hi han cinc aspectes que en el llibre que comentem estan tractats de manera secundària i necessitaran, en el futur, d'unes anàlisis específiques més extenses: la relació de la política lingüística aplicada i la teoria política, l'estudi comparat de la política lingüística valenciana amb altres polítiques semblants d'arreu de l'estat es-

panyol i del món, l'anàlisi més minuciosa dels actors i del sistema de relacions que hi ha entre ells i com influeixen en les iniciatives governamentals, l'estudi dels processos de presa de decisions per veure de manera més precisa qui, per què, per a què i amb quines aliances es prenen les decisions i, finalment, una avaluació global dels costos i els beneficis econòmics i socials de les polítiques lingüístiques efectivament realitzades.

És cert que el text de Bodoque s'apunta en múltiples ocasions la seua inclinació per un pluralisme de base liberaldemocràtica i progressista a l'hora d'emmarcar la seua concepció de la relació entre fet lingüístic i societat, que justifica la defensa d'una política lingüística basada en els drets lingüístics de les persones a viure en la llengua que tenen com a pròpia en una comunitat política determinada; però, a l'àmbit lingüístic català només Branchadell i en part Argelaguet han fet un acostament al fet lingüístic des de la Teoria Política i caldria un major nombre d'estudis d'aquesta naturalesa i, a ser possible, que en alguns casos tingueren en compte el cas valencià com a element central d'anàlisi i referència.

Cal també que hi hagen anàlisis a l'estat espanyol i, especialment al nostre àmbit lingüístic, que desenvolupen més a fons el quadre comparatiu de les polítiques lingüístiques a Espanya que fa Bodoque. Convindria establir una comparació de les polítiques espanyoles amb les que hi han arreu del món i, sobretot, fer una distinció entre aquelles polítiques que condueixen a l'èxit i a situacions de certa normalitat i aquelles que fracassen i no eviten la decadència de les llengües, tot destacant quins són els factors que hi són decisius.

En aquest sentit, caldran estudis que amplien i es detinguen en els actors de les polítiques públiques que afecten el fet lingüístic, com es configuren els sistemes d'aliances, les formes de participació, el grau d'influència dels poders públics i l'autonomia real de les organitzacions de la societat civil, els grups socials mobilitzats a favor i en contra, els grups passius i, en general, les dinàmiques de participació; fent també una comparació entre la política lingüística

valenciana i altres polítiques semblants en altres països. I, vinculat amb el sistema i les dinàmiques dels actors, cal també investigar qui, com, per què, per a què es prenen les decisions, qui ix guanyant i qui perd en les decisions de les polítiques públiques sobre la llengua, i que comporten una avaluació global i comparada de les polítiques lingüístiques. Bodoque apunta bastants detalls, sobretot pel que fa a la dinàmica dels actors i la valoració de la política, però el seu estudi no té com a objecte central aquests aspectes i caldria treballs posteriors que ens donaren una visió més ampla i global del problema.

En aquest sentit, caldria també un estudi atent de les dinàmiques dels actors valencians i de la relació entre el context valencià i el context espanyol. Tenim la impressió que aquest aspecte necessitaria d'estudis específics i en profunditat, atés que pràcticament tots els actors valencians principals (partits, sindicats, associacions empresarials, etc.), si més no fins ara, són actors perifèrics d'uns altres actors centrals (la dimensió estatal dels mateixos partits, sindicats i organitzacions empresarials valencians). Fins i tot, entre les forces polítiques o socials autòctones, hi han altres tipus de centralitats, en aquest cas respecte Catalunya, ja siga perquè també hi ha una relació centre-perifèria en els minoritaris grups pancatalanistes, encara que el centre ara no és Madrid, és Barcelona; ja siga perquè l'ombra o el condicionant, per imitació o rebuig, de Catalunya ha sigut i és molt intensa sobre el regionalisme anticatalanista, sobre el nacionalisme valencianista i sobre l'anomenat *catalanisme* cultural.

Aquestes observacions darreres parlen més de les mancances en el nostre país d'estudis més amples, sistemàtics i plurals sobre les polítiques públiques i sobre la política lingüística des de l'àmbit de la ciència política i, en general, de totes les ciències socials, i no tant de les limitacions d'un llibre analíticament molt potent, important en les seues aportacions, obert a la discussió i en molts aspectes imprescindible per a qui estiga interessat en la llengua i en la política del seu país, ja que aporta un coneixement extens d'una política vital per a la societat valenciana, la resta de països amb que compartim llengua i, igualment per al valencianisme.